

Мельничук Л. Б., к.пед.н, доцент, Левчук Ю. Л., ст. магістратури педагогічного факультету (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ГРОМАДЯНСЬКЕ ВИХОВАННЯ У ПОГЛЯДАХ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

Анотація. У статті розкрито ретроспективний аспект проблеми формування громадянина. Обґрунтовано сутність ідей Т. Г. Шевченка у контексті громадянського виховання. Зокрема, розкрито значення його батьківської педагогіки, обґрунтовано політичний аспект творчості великого поета, схарактеризовано вплив ідей Кобзаря на формування і розвиток передової української літератури. Доведено значення його творчості у формуванні національної самосвідомості та політичної активності передової громадськості в умовах нашого сьогодення.

Ключові слова: Тарас Шевченко, громадянське виховання, батьківська педагогіка, формування національної свідомості.

Аннотация. В статье раскрыт ретроспективный аспект проблемы формирования гражданина. Обосновано сущность идей Т. Г. Шевченко в контексте гражданского воспитания. В частности, раскрыто значение его родительской педагогики, обоснован политический аспект творчества великого поэта, охарактеризовано влияние его идей на формирование и развитие передовой украинской литературы. Доказано значение его творчества в формировании национального самосознания и политической активности передовой общественности в условиях нашего времени.

Ключевые слова: Тарас Шевченко, гражданское воспитание, родительская педагогика, формирование национального сознания.

Annotation. The article deals with the retrospective aspect of the problem of forming a citizen. The essence of Shevchenko's ideas in the context of civic education is revealed. In particular, it is disclosed the value of his parent pedagogy and grounded the political aspect of the great poet, described the impact of his ideas on the formation and development of the best Ukrainian literature. It is proved the value of his work in the formation of national consciousness and political activity of public society nowadays.

Keywords: Shevchenko, civic education, parent pedagogy, formation of national consciousness.

У період становлення України як суверенної держави відродження духовності суспільства та проблема громадянського виховання підрастаючого покоління набуває особливої актуальності. Пріоритетність зумовлена водночас процесом відродження нації. Саме тому на ґрунті демократичних цінностей, що мають лежати в основі становлення громадянина, можливе об'єднання різних етносів і регіонів України з метою розбудови й удосконалення суверенної, демократичної держави та громадянського суспільства [1, с. 5].

Віднедавня увагу всієї світової спільноти прикуто до ситуації у нашій країні. Сьогодні Україна як держава піднялася на новий щабель свого розвитку, бо на новий рівень піднявся її народ, який у критичну хвилину відчув себе єдиною нацією – жертви Майдану змінили світогляд мільйонів українців та розбудили їхню свідомість. Відтак очевидно, що громадянське виховання нерозривно пов'язане з відродженням нації, демократизацією та гуманізацією суспільства, поглибленням самоусвідомлення народу.

Аналіз науково-педагогічної та методичної літератури дає підстави стверджувати, що процес громадянського виховання підрастаючого покоління широко і різнобічно обґрунтовано в теорії і практиці. В педагогічній спадщині Г. Ващенко, А. Макаренка, С. Русової, К. Ушинського схарактеризовано основний зміст громадянського виховання дітей у школі та його національні ознаки. Проблему формування громадянськості як провідної особливості особистості досліджено О. Докукіною, М. Задерихіною, Л. Канишевською, Н. Косаревою. Проблему громадянських цінностей обґрунтовано у працях М. Боришевського, Л. Крицької, Н. Чернухи. На багатоаспектність й інтеграційність громадянського виховання вказано дослідниками І. Валеєвим, О. Волжиною, К. Гаджиевим, В. Мушинським.

Водночас сьогодні особливої актуальності набуває питання використання у процесі виховання молодого покоління гуманістичних поглядів Т. Г. Шевченка.

Метою нашої статті є висвітлення поглядів Т. Г. Шевченка у контексті громадянського виховання. Визначену мету буде реалізовано за допомогою таких завдань:

- обґрунтування сутності патріотичних поглядів великого Кобзаря;
- проведення аналізу поетичних творів Т. Г. Шевченка у контексті можливості їхнього використання для громадянського виховання школярів;
- узагальнення значення творчої спадщини поета для формування громадянських якостей сучасного молодого покоління.

Ретроспективний погляд на проблему громадянського виховання нації увиразнює тривалу історію її наукового аналізу та передбачає визначення національної ідеї як основи для побудови демократичної високорозвинутої країни.

Українська національна ідея – це усвідомлення українцями себе як окремого народу з власною історією, своїми політичними, економічними і

культурними запитами, власним поглядом на майбутнє України. Вона пройшла тривалий шлях формування – від думок і переконань окремих людей до їхнього сприйняття народом. Від національної ідеї пролягає прямий шлях до відродження державності.

У перші десятиліття XIX ст. українська національна ідея була справою одинаків – освічених представників козацької старшини. Проте переважна їхня більшість не вірила у можливість майбутнього відродження Української держави. Своє зникнення з історичної арени й розчинення в середовищі російського дворянства вона сприймала як кінець українства взагалі.

Гідним представником нового покоління патріотів України став Тарас Шевченко. Великий син українського народу, геніальний поет і самобутній художник, мислитель і революціонер-демократ займає найпочесніше місце у світовій літературі й образотворчому мистецтві XIX століття. Серед великих діячів, чії серця, талант, помисли спрямовані на служіння народові, чия душа сповнена високої любові до Вітчизни, Т. Шевченко по праву займає одну з найвищих сходинок, він справедливо вважається одним із найбільших патріотів усіх часів і народів. Великий Кобзар відіграв величезну роль у розвитку національної і соціальної самосвідомості українського народу.

Патріотичні ідеї Шевченка зросли на життєдайному ґрунті багатовікової боротьби українського народу за свою незалежність, проти соціального і національного гніту. Героїчне минуле України привертає увагу молодого поета не саме по собі, а як дійовий побудник сучасного становища народу, як засіб для піднесення патріотичного почуття:

Україно, Україно!

Серце моє, ненько!

Як згадаю твою долю,

Заплаче серденько!

(Тарасова ніч)[2, с. 39].

Новим етапом у педагогічній науці з проблем патріотичного виховання стало трактування батьківської педагогіки, що звучить з уст Т. Г. Шевченка.

Становлення патріота-громадянина своєї країни, за переконанням поета, розпочинається з повноцінної сім'ї, де доброзичливі батьки, трудолюбиві діти і невичерпна мудрість дідуся і бабусі. Саме в такому чистому осередку проходить формування поведінки, моралі та історичної правди кожної людини. Високо цінуючи й палко люблячи свою націю, поет водночас визнавав, що кожен народ може мати й має своє характерне обличчя, свою історію, мову, культуру, усну народну творчість. Т. Шевченко не був педагогом у прямому значенні цього слова, проте у своїх творах висловлював дуже цінні думки з питань громадянського виховання і народної освіти.

У Шевченковій поезії знаходимо всі атрибути народних традицій, етнопедагогіки: «рушники вже ткались»; «хреста ніхто не поставить»; всепрощення (у вірші «Не спалося – а ніч як море»); тут і хустина, і китайка, і братання. Питання громадянського виховання за народними звичаями наскрізним мотивом звучать у його повістях. Т. Шевченко показує основні фактори формування громадянина, викриває несправедливу тогочасну систему, яка випускала у світ неосвічених чиновників, ледарів, офіцерів, п'яниць та ін.

Патріотичне виховання Т. Шевченко розглядав як справу першорядного громадського значення. Послугуючись у своїй творчості народною мовою, поет творив новий її варіант на основі трьох українських діалектів (південно-східного, північного і північно-західного), елементів церковно-слов'янської мови, а також мовного матеріалу більш ранніх українських літературних творів. Він тим самим заклав міцні підвалини сучасної української літератури, а в ширшому значенні – й української національної самосвідомості.

Геніальний Т. Г. Шевченко у своїх творах неодноразово ставить питання: чи є в житті людини щось більше, ніж почуття любові до Батьківщини? І на це запитання відповідає ствердно. Словами одного з героїв своїх творів Микити Гайдая він ганьбить космополітів, які не люблять своєї Батьківщини: «жебрак нечесний серцем той, хто краю рідного не любить» [2, с. 123].

Незважаючи на те, що Україна була складовою Російської імперії і поділеною на губернії, Т. Г. Шевченко продовжував називати її окремою країною:

*Здається – кращого немає
Нічого в Бога, як Дніпро
Та наша славная країна...
(І виріс я на чужині)* [2, с. 83].

Шевченкова муза засвоює нові мотиви, в яких звучать туга за «золотим віком» України та козацькою вольницею («Великий льох»), заклик до братерства слов'ян і гнівний осуд насадження російським самодержавством порядків («Кавказ», «Наймичка»).

*Чи буде суд? Чи буде кара
Царям, царятам на землі?
Чи буде правда між людьми?
Повинна бути, бо сонце стане
І осквернену землю спалить
(О люди! Люди-небораки)* [2, с. 123].

Велике значення мав політичний аспект творчості Т. Г. Шевченка. Найбільш продуктивними у цьому аспекті були 1843–1845 рр., коли Шевченко написав такі поеми, як «Сон», «Кавказ», «Великий льох», «І

мертвим, і живим...», та «Заповіт». Його пристрасна поезія не обмежувалася, як у інших українських романтиків, оплакуванням героїчного минулого. Вона пробуджувала національні почуття і давала бачення майбутнього: якщо Україна у минулому мала права самостійної держави, то це має слугувати вагомою підставою для здобуття політичної незалежності у майбутньому.

Схаменіться! будьте люди,

Бо лихо вам буде.

Розкуються незабаром

Заковані люде,

Настане суд, заговорять

І Дніпро, і гори!

(І мертвим, і живим, і ненарожденим землякам моїм) [3, с. 49].

З глибоким болем Шевченко сприймав нещастя свого народу, національне і соціально-економічне гноблення. Це породжувало в ньому почуття протесту, бажання боротися проти царської тиранії. Митець перетворив на зброю своє слово.

Так, він більше ніж любив Україну:

Я так її, я так люблю

Мою Україну убогу,

Що проклену святого бога,

За неї душу погублю!

(Сон) [3, с. 74].

І все ж то не була сліпа, апологетична любов до єдинокровного народу лише за те, що він погноблений, за одне те, що він, хай часом і ледащо, але ж українець. Жодного разу у Шевченка не прохопилось і натяку на якусь винятковість свого народу. Він його бачив тільки в сім'ї вольній, новій усіх народів землі, рівним серед рівних.

Т. Г. Шевченко з такою повагою і трепетом ставився до самого поняття «народ», що переважно послуговувався поняттям «люди», вважаючи, що спочатку треба розбудити Людину в людині. Основну вину за поневолення України він перекладав на Росію та російських імператорів. Для поета російські царі – це тирані, які позбавили Україну свободи. Його пророчі слова, перекликаючись із сьогоденням, можна адресувати агресивно налаштованому проросійському населенню України, які виборюють своє право жити під гнітом Росії.

О люди! люди небораки!

Нащо здалися вам царі?

Нащо здалися вам псарі?

Ви ж таки люди, не собаки!

(О люди! Люди небораки!) [2, с. 123].

Поет був готовий повести за собою весь український народ, його поезія стала прапором боротьби за незалежність України та соціальну справедливість на багато років уперед. Усе життя він присвятив своїй країні, своєму народові. Патріотизм став основним сенсом його життя.

Патріотичні ідеї Шевченка мали величезний вплив на формування і розвиток передової української літератури. Його творчість була високим повчальним прикладом для кращих діячів української культури. Марко Вовчок і Панас Мирний, М. Старицький та І. Карпенко-Карий, М. Лисенко і С. Васильківський, Леся Українка й М. Коцюбинський формувалися і утверджувалися як діячі української культури, зігріті полум'ям патріотичних ідей Шевченка [4, с. 23].

Отже, проведені дослідження дає змогу зробити висновок, що висловлені великим Кобзарем думки про громадянське виховання, про роль сім'ї та матері у вихованні дітей, увага до недільних шкіл, участь у створенні підручників є переконливим доказом його ролі у збагаченні інтегративного змісту роботи з формування патріотизму в населення країни.

Значення Т. Шевченка в українському національному відродженні важко переоцінити. Його поетичні твори справляли могутній вплив на формування національної самосвідомості та політичної активності передової громадськості та широких народних мас.

Згадуючи з великою вдячністю заповіді великого Кобзаря, ми переконалися, що його твори, в яких він закликає нас об'єднатися у розбудові незалежної соборної України, пробуджувати в українців почуття національної гідності та гордості за свою країну; виховувати справжніх національних патріотів України – актуальні і в умовах нашого сьогодення.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в обґрунтуванні педагогічних поглядів Т.Г. Шевченка у контексті морального та естетичного напрямів виховання.

1. Мельничук Л. Б. Педагогічні умови громадянського виховання молодших школярів : монографія / Л. Б. Мельничук. – Рівне : ВЦ МЕРУ, 2013. – 204 с.
2. Шевченко Т. Г. Поезії : у 2-х т. / Т. Г. Шевченко. – К. : Веселка, 1988. – Т. 1. – 262 с.
3. Шевченко Т. Г. Поезії : у 2-х т. / Т. Г. Шевченко. – К. : Веселка, 1988. – Т. 2. – 248 с.
4. Тарас Шевченко і сучасність : збірник матеріалів і тез Міжнародної науково-теоретичної конференції (21 травня 1996 року). – Рівне, 1996. – 172 с.

Рецензент: д.пед.н., професор Коваль Г. П.